

VÁROSOK VÁLSÁGA ÉS VÁLSÁG A VÁROSOKBAN: ATHÉN PÉLDÁJA

A városok átalakulásának trendjeit a kérdéssel foglalkozó tudósok olyan nagy társadalmi folyamatokhoz kötötték, mint az industrializáció különböző szintjei, a technikai fejlődés, illetve ennek köszönhetően a társadalmi kapcsolatok átalakulása. A 80-as évek elejétől paradigmaváltás figyelhető meg azzal kapcsolatban, hogy a városszerkezet és a népesség átalakulása valóban egy lineáris fejlődési folyamatot követ-e, ahogy a technikai és ipari fejlődés azt diktálja. A városközpontok korábban elnéptelenedő területei újra divatos lakóhelyül alakultak, miközben a struktúraváltás után kibontakozó gazdasági tevékenységek, mint az új szolgáltató, kézműipari és IT gazdaság is megjelentek a korábban elvesztettnek hitt belvárosi környezetben. A korábbi belvárosi gettók státusnövekedése és az alacsony státusúak kiszorulása a városközpontból, (vagyis egyszerűen fogalmazva a dzsentrifikáció) a társadalmi differenciálódás változásaira is utalt, ami a neo-marxista geográfusok interpretációjában a középosztály „visszavágása” volt a korábbi városi problémákra. Az utóbbi 35-40 év dzsentrifikációval kapcsolatos kutatásaiban viszont egy újabb fordulatot jelenthet az amerikai és európai gazdasági krízis, és annak hatása az emelkedő státusú területekre.

E tanulmány ehhez a diskurzushoz kapcsolódóan egyrészt arra koncentrál, hogyan váltotta fel a dezurbanizáció, illetve a helyek „lényegtelenségének” narratíváját a „városi reneszánsz” (lásd pl. Manzi et al 2010) és a városi lét divatja, másrészt azokra a legújabb, gazdasági válság utáni trendekre, amik az emelkedő státusú környékeken tapasztalható változások tartósságát vagy irányait kérdőjelezzik meg, mindezt Athén példájával illusztrálva. Végül a konklúzióban Maloutas (2012) alapján az általános elméletek, a globális trendek és a helyi kontextusok összefüggéseit villantja fel. Mindez hozzájárulhat a lokális társadalmi problémák és válságjelenségek konkrét mechanizmusainak jobb megértéséhez.⁶

Bevezető

Az ipari forradalom egyik leglátványosabb következménye a városok robbanásszerű népességnö-

6 A tanulmány a K 84051 számú OTKA „Új trendek a szuburbanizációs folyamatokban” kutatás keretében készült.

vekedése volt, a városfejlődés pedig általában az iparosodás és az ehhez kapcsolódó jelentős társadalmi átalakulások kísérője, vagy – a humán földrajztudomány egyik alapvető elgondolása szerint – térbeli megjelenési formája (lásd pl. Hall és Hay 1980; Enyedi 1988) volt. A városok növekedésével térbeli szerkezetük is egyre differenciáltabbá vált, illetve a fejlődés más és más területeken jelent meg a városi régiókon belül. A földrajztudósok elméletei szerint pedig, a fejlődés városszerkezeti változásokkal leírható különböző szakaszai az industrializáció különböző szintjére, és végső soron az adott társadalom fejlettségi szintjére engedtek következtetni. Ez pedig azt is jelentené, hogy a folyamatok csak időben eltolódva jelennek meg, de mindenütt hasonlóan (Enyedi 1988). Például a deindustrializáció (Hall és Hay 1980) vagy az információtechnológia és közlekedés fejlődése nyomán (Castells 1996) a városok szerepének csökkenésére számítottak a társadalomtudósok.

Az eltérő gazdasági és társadalmi kontextusok azonban jelentősen befolyásolhatják ezeket a folyamatokat, ahogy azt például két perifériális nagyvárosban végzett legújabb kutatások (Alexandri 2012; Csanádi, Csizmady és Olt 2013) és elméleti munkák a témában (Maloutas 2012) is tükrözik. Emiatt érdemes lehet tanulni a más történelmi háttérű, de hasonlóan marginális helyzetű városok történeteiből is, mint amilyen e tanulmány példája, Athén. Ehhez előbb röviden és a saját kutatásaim szempontjából áttekinthetően a városok átalakulásáról szóló néhány elméletet. Ezután az athéni kontextus és a legújabb változások leírása következik. Végül egy – ebben a kontextusban született – kritikát mutatok be a globális logikák és a helyi kontextusok relációjáról, ami talán hasznos lehet a nyugati fejlődési utaktól részben eltérő kelet-európai környezetben.

A városszerkezet átalakulásának főbb trendjei

A XX. század elején a városok társadalmának leírására született klasszikus városszerkezeti modellek idővel egyre összetettebbek lettek, ám főleg az angolszász környezetben sok esetben helytálló maradt az övezetes és szektoros modell azon meg-

állapítása, hogy a külvárosokban magasabb, a belső területeken pedig inkább alacsony státuszú lakosok élnek. A modellt természetesen számos kritika érte, amikből itt a más városokra való alkalmazhatóság kérdését, illetve a dinamika teljes hiányát emelnénk ki. (Ez utóbbi különösen ironikus egy olyan város /Chicago/ leírásánál, ami 1870 és 1930 között megtízszerezte a népességét). A kritikusok között érdemes megemlíteni Hoyt (1939, idézi Csanádi et al 2009) munkáját, aki a telekárak és a bérleti díjak alakulását vizsgálta, különböző időpontokra (1900, 1919 és 1936) vetett össze, és övezetek helyett szektorokat vizsgált. A több mint száz város adatait a különböző időpontokban térképeken ábrázolta, és azt figyelte meg, hogy a város fejlődése a magas bérleti díjú területek terjeszkedésével jellemezhető, illetve, hogy az infrastrukturális hálózatok vonalát követi (Csanádi et al 2009). A három időpont megfigyelései azt is mutatták, hogy a magas státuszú területek egyre távolabb kerületek a városközponttól, kivéve néhány magasabb státuszú belvárosi enklávé, ami hosszabb ideig meg tudta tartani a státuszát. Magyarazatként a folyamatokra az elővárosokban tapasztalható magasabb életminőségét, a kedvezőbb természeti adottságokat és az infrastrukturális fejlesztésektől függő elérhetőséget hozta föl a szerző. A későbbi modellek, mint a Harris és Ullman (1945, idézi Csanádi et al 2009) által kidolgozott foltszerű területeket és többközpontúságot megjelenítő szerkezeti modell szerint már „a történelmi, kulturális és gazdasági helyzet fontos befolyásoló erővel bír a városszerkezetre, nem léteznek egyetemes térszerkezeti minták” (Csanádi et al 2009:60).

Az amerikai környezetben „magasabb életminőséget” biztosító környezet elérhetősége javult, és a városközponti területekről a magasabb státuszúak a külvárosokba áramoltak, a szuburbanizációnak azonban egyéb társadalmi okai is voltak. Egyrészt az állami támogatások és az infrastrukturális beruházások is ebbe az irányba mutattak, másrészt az ipari központok is a városon kívüli területekre költöztek, amiket a kereskedelmi tevékenység is követett. De legalább ugyanilyen fontos volt a csökkenő státuszú belváros taszító hatása, vagyis, hogy a filtráció során a magasabb státuszúak helyére alacsonyabb státuszúak érkeztek (McKenzie 1925; idézi Csanádi et al 2009), ezzel tovább erősítve a folyamatot. Főleg az amerikai környezetben, a „nagy migráció” során délről az északi városokba áramló feketék jelentették ezt az alacsonyabb státuszú tömeget, bár sok esetben ezeken a helyeken jelen volt a fekete középsztály is (Freeman 2006). Mindenesetre a feketék

megjelenése egy környéken sokszor az ottani fehérek elköltözésével is járt, ha ez elért egy bizonyos mértéket (Tauber és Tauber 1965, idézi Quinn 2004). Általánosabban, a szociális problémák kezelésének elmaradása, az alacsony státuszúak magára hagyása és az életüket patológiaként bemutató közbeszéd lehet az oka társadalmi problémák térbeli koncentrálódásának (Wacquant 2008:25), és magas és alacsony státuszúak térbeli elkülönülésének. A városok növekedésének következménye volt, hogy a különböző övezetek határai is kijebb tolódtak, így például az átmeneti területeken is várható volt az üzleti öv további növekedése, így a bérházakat a tulajdonosok elhanyagolták, arra számítva, hogy a leendő vásárlónak csak a telekre lesz szüksége az új típusú használathoz (Smith 1996).

A városnövekedésnek pedig a politikai vezetése sem akart gátat szabni, az infrastrukturális beruházásokkal még elő is segítette a folyamatot.

Ehhez járult még, hogy gyakran a városkörnyéki önkormányzatok is a saját érdekeiket előtérbe helyezve részt vettek az új, magas státuszú lakóövezetek létesítésében, amit az erre épülő további gazdasági növekedés követett. Az állam részvétele az amerikai kontextusban elég korlátozott volt a folyamatok alakításában, de a közlekedési infrastruktúra fejlesztését és a zöld mezős beruházásokat elősegítette (McCarthy 1997). A belvárosi beavatkozás pedig sokáig csak változó léptékű és minőségű szociális bérlakás-építést jelentett, ami tovább koncentrált a szegénységet a belvárosi területeken (Freeman 2006).

Bár a nyugat európai városok némileg eltérő fejlődési utat jártak be – nem utolsósorban az állami szereplők jelentősebb részvétele a városfejlesztésben és a szigorúbb szabályozás, valamint a belvárosok kulturális és történelmi szerepe miatt – a szuburbanizáció Nyugat-Európában is fontos folyamat volt, főleg a háború utáni évtizedekben (Csanádi et al 2009).

Mindezek a politikai, gazdasági és kulturális hatások afelé mutattak, hogy a városok növekedése és fejlődése a szuburbanizációs folyamatban öltött testet, és a városokat kutató tudósok a városi régiók szétterüléséről és a városok megszűnéséről írtak a 80-as évek elején (Hall és Hay 1980). A szerzők az európai növekedési központokat vizsgálva azt hipotézist állították fel, hogy miként az industrializáció és az urbanizáció előrehalad, úgy a különböző országok és városok nagyjából ugyanazon a pályán haladnak végig a városfejlődés fázisaiban (centralizáció, abszolút centralizáció, relatív centralizáció,

relatív decentralizáció, abszolút decentralizáció, dezurbanizáció), ami végül a városi központok megszűnéséhez vezet (Hall és Hay 1980:230).

Néhány évvel később viszont más szerzők már feltételezték a reurbanizáció lehetőségét is (van den Berg et al 1982). Az ő elméletük szerint a városok olyan életciklusokon mennek keresztül, ami az urbanizáció, szuburbanizáció, dezurbanizáció és reurbanizáció szekvenciát követi. Ebben a leírásban a reurbanizáció kifejezés alatt a városok központjának minőségi javulását értették, szerény népességnövekedéssel, és növekvő számú munkahellyel bizonyos új szolgáltató szektorokban.

A két paradigma tehát szöges ellentétben áll egymással, és mára a két elképzelés szinte párhuzamosan megtalálható, azzal együtt, hogy bizonyos városok már mutatják a reurbanizációs trendeket. Azzal kapcsolatban, hogy a reurbanizáció mennyire lehetett hipotetikus ekkoriban, érdemes belegondolni, hogy Wilson (1987, idézi Freeman 2006), aki a szegregált szegénységet önmagán túlmutató problémaként írta le (vagyis, ami újratermeli saját magát), meglehetősen pesszimista volt azzal kapcsolatban, hogy a 80-as évek rehabilitációs kísérletei milyen változásokat hozhatnak a belvárosi gettók világában.

A középosztály visszatérése a belvárosba

A reurbanizáció során a városok népességszökkenése megáll, és a központi városmag új lakosokkal gazdagodik. Ezeket a jelenségeket a Nyugat-Európában elsősorban az indukálta, hogy a korábban jellemzően a szuburbokba költöző középosztálybeliek egy része a belvárost választotta lakóhelyének. Amikor a korábban leromlott környékekre középosztálybeli vagy magasabb státusú beköltözők érkeznek, és általában kiszorítják az alacsonyabb státusú korábbi népességet, dzsentrifikációról beszélünk. Bár a városokba áramló népesség nem feltétlenül szorítja ki az ott lakókat (hiszen lehetséges, hogy új városi területeket, például korábbi barnaöveket vesznek használatba), szinte minden esetben megélné a lakásárak és bérék emelkedni kezdenek. Így a változásoknak talán még fontosabb eleme a kiszorító hatáson kívül („displacement”), hogy az alacsonyabb státusú lakók számára elérhetetlenné válik a belvárosi lakhatás („exclusion”) (Smith és Williams, idézi Seo 2002; Freeman 2006).

A dzsentrifikációt először a 60-as években írta le Ruth Glass a londoni munkásnegyedek példáján. A 70-es évek végén pedig megjelent az amerikai nagyvárosokban, majd később az európai kontextusban is (Atkinson és Bridge 2005). A kutatók egy része a tőke akkumulációjával és a belvárosi területek átértékelődésével magyarázza a folyamatot: a deindusztrializáció során e területek értéke jelentősen csökkent, és egyre szélesedő különbség keletkezett a területek központi fekvéséből eredő potenciális és valós értéke között. A korábban befektetésihiánnyal küzdő városrészekben az ingatlanfejlesztők jelentős profitra tehetnek szert, például úgy, hogy magasabb státusú lakhatást hoznak létre a belvárosi területeken, vagy azon keresztül, hogy megváltozik az adott környék funkciója, lakóövezetből kereskedelmi övezetté alakul az adott városrész (Smith 1979). A valós és potenciális érték közötti különbséget az ingatlan tulajdonos tovább növelheti azzal, ha nem újítja fel az eleve rossz állapotú épületállományt, hiszen a megváltozó használat miatt ezzel nem növelné az ingatlanjának értékét, amit elsősorban a telek elhelyezkedése jelent. A folyamat ebben a neo-marxista magyarázatban inkább arról szól, hogy a korábbi befektetésihiány miatt a beruházás nagyobb profittal kecsegtet, mint a már eleve magas ingatlanárakkal jellemezhető környékeken, vagyis inkább a tőke, mint az emberek mozgásáról van szó (Smith 1996). Az ilyen jellegű átalakulások főleg ott jellemzőek, ahol megfelelően nagy kereslet is van a belvárosi ingatlanokra, például az olyan városokban, amelyek globálisan is nagy hatásúak.⁷

A világon sok helyen a globalizáció (társadalmi és gazdasági hatásai) miatt van dzsentrifikáció, méghozzá a gyarmati idők mintáit követve, enklávékban, a más városi területektől szegregáltan. Épp ezért lehet a dzsentrifikáció globális jelenség (Atkinson és Bridge 2005). A nemzetközi cégek expanziója során a dolgozók a világ minden táján ugyanazokkal az alapvetően városi kultúra által kielégíthető igényekkel lépnek fel, sőt az őket kiszolgáló osztály is megjelenik (Sassen 2000), és ezek a hatások formálják a belvárosok képét, a világ különböző pontjain egymáshoz hasonló, gyarmati jellegű környékeket létrehozva (Atkinson és Bridge 2005).

A területek felértékelődése azonban nem csak piaci folyamatok eredménye lehet, hanem az állami rehabilitációs politikáké is (Atkinson és Bridge 2005), amiben jelentős szerepet szánunk a magán-

7 Lásd például a budapesti kereslettel kapcsolatban Smith 1996:175.

tőkének (Martinez-Monje és Vicario 2005; Manzi et al 2010), és gyakran jellemző rájuk a neoliberális felfogás (Smith 2002).⁸

Más magyarázatok a kulturális tényezőket tartják lényegesnek, főleg abból a szempontból, hogy a magasabb végzettségű, középosztálybelieknek igénye van arra az életmódra, amit csak a belvárosban találhatnak meg és nem a külvárosi, standardizált plázákban, hipermarketekben és lakóparkokban (Ley 1980, 1986). Ezekben a magyarázatokban a keresleti oldal szerepe fontosabb, amit a társadalmi és gazdasági folyamatok alakítanak át. A korábban egyértelmű tézis, hogy a szuburbánus környezet a „megfelelő” lakhatás, ezekben a keresleti magyarázatokban megkérdőjeleződik. Újabban Florida (2002) is a fogyasztási lehetőségek kiterjesztését propagálta. Ezt a megközelítést azonban számos kritika érte (lásd például Peck 2005), hiszen a fogyasztási lehetőségek még nem jelentik azt, hogy az emberek az adott környéken vagy városban akarnának élni, ehhez még sok egyéb tényező is szükséges.

Végül a foglalkozási szerkezet megváltozását helyezi középpontba Chris Hamnett. A tercier szektor súlyának növekedése azt eredményezte, hogy a belvárosi területeken lévő munkahelyek száma nőtt meg (ahol fontos a központi fekvés, vagyis a jó megközelíthetőség), és az itt dolgozók növekvő tömege miatt a belvárosi lakhatásra is megnőtt az igény (Hamnett 1991). Hamnett (2003) későbbi magyarázatában arra is kitér, hogy a munkásnegyedek eltűnése hosszabb távon nem egyszerűen az alacsonyabb társadalmi helyzetűek explicit kiszorításának köszönhető, hanem annak is, hogy eleve megszűntek az ipari munkahelyek és helyettük az irodai munkák, illetve a szolgáltató szektor lett a legnagyobb munkaadó. Persze a magasabb státusú lakosság végül emelkedő bérleti díjakat is jelent, ami azt eredményezi, hogy a belvárosok átalakuló részei elérhetetlenné válnak az alacsony státusúak számára, ami hátrány lehet számukra, hiszen az alacsony státusú szolgáltató munkahelyek is a belvárosokban találhatóak (Scott 2006).

Hamnett (1991) szerint a dzsentrifikációt magyarázó elméletnek a „hol” (földrajzi hely, város), a „milyen területeken” (környék), a „kik” (az érintettek köre, különös tekintettel a beköltözőkre), a „miért ők” és a „mikor” (miért éppen abban a korszakban) kérdésekre kell válaszolnia. Vagyis nem ki-

8 Érdekes kérdés, hogy mennyire nevezhető neoliberalizmusnak a korrupció és a szabályok önkényes kezelése, ami a cikkem példáiban is tetten érhető.

elégítőek sem a kizárólag kínálati oldali folyamatokat vizsgáló neo-marxista magyarázatok, amik arra keresik a választ, hogy miért éri meg a befektetőnek átalakítani a korábban leromlott városrészeket, sem a keresleti oldal megváltozó preferenciáit magyarázó elméletek, hiszen nem minden belvárosi terület státusa növekedett egységesen. Tehát ott figyelhető meg dzsentrifikáció, ahol a kereslet és a kínálat találkozik egymással. Ez pedig azt is jelenti, hogy főleg azokban a városokban és régiókban lehet megfigyelni a jelenséget, amik valamiért legalább relatíve vonzóak a bevándorlás szempontjából.

A belvárosba költözés gazdasági és kulturális magyarázatait némileg árnyalja az a megközelítés, ami a második demográfiai átmenet hatásait vizsgálja a városi népesség alakulására (Buzar és mások 2007). A második demográfiai átmenet alatt a kutatók azt értik, hogy megváltoztak a családi kapcsolatok, jellemzően kevesebben és később házasodnak meg, a gyerekvállalás is kitolódik, illetve csökken a természetes szaporulat, a háztartások mérete pedig csökken. Ez megváltoztatja a lakhatási igényeket is, és a belvárosi ingatlanfejlesztések nem családok (Nelson 2010), hanem az ideiglenesen belvárosban lakó diákok (Smith 2005) érdekeit elégítik ki.

Természetesen a városok növekedésére továbbra is jellemző lehet a szétterjedés (Szirmai 2011). Ahol növekszik a népesség, mint például Dél-Angliában, ott egyszerre növekszik a környékbeli városok népessége és a központi városé (Manzi et al 2010). A korábbi szétterülő szuburbok helyett jellemzőbb lesz a nagyobb intenzitású beépítés, illetve a külvárosok és a belvárosok környékei is differenciálódnak társadalmilag. A leromló külvárosok a magas státusú szuburbok mellett, illetve dzsentrifikált területek a korábbi gettók szomszédságában megváltoztatják a térszerkezetet, és a korábbi nagyobb övezetek kisebb, eltérő státusú egységekre bomlanak fel. Az infrastrukturális ellátottság, a környezeti tényezők, és a befektetések beindulása vagy hiánya „széttöredezett” városi fejlődést eredményez (Graham és Marvin 2001).

Vagyis a szétterjedés és a központi városmag revitalizációja nem zárja ki egymást, hanem párhuzamosan is történhet. Mindenesetre a városok megszűnését feltételező elméletek nem látszanak igazolódni: a városok továbbra is fontos központjai maradtak az emberi életnek, a lakhatásnak és a termelésnek.

A lakossággal kapcsolatos változások mellett említést kell tenni a gazdasági tevékenységek megje-

lenéséről a korábban ilyen szempontból is elhagyott belvárosokban. Ilyenek lehetnek a kreatív, kulturális, „új gazdasághoz” köthető iparágak felfutása ezeken a területeken. Nyugat-Európában jelentős potenciált látnak az olyan gazdasági tevékenységek fejlesztésében, amelyek a városközpontokban történelmileg koncentrálnak kulturális tőkére és tudásra alapozzák a sikerüket (Hall 2004; Hutton 2004; Scott 2000; 2006; Musterd et al 2007; Pratt 2009). A kulturális gazdasági tevékenységek megjelenése azonban hasonlóan kizorító hatást eredményezhet, hiszen az ingatlan-árak emiatt is addig emelkedhetnek, hogy aztán maguk a művészek és más termelők kiszorulanak (Zukin 1982, 1995). Másrészt a „kreatív milió” sokszor az „éjszakai gazdaság” (Bianchini 1995) felfutását okozza, a turisztikai- és alkoholipar felfutását jelenti, egyrészt kizorítva a kulturális tevékenységeket, másrészt jelentős konfliktusokat okozva a helyi lakossággal (Roberts 2006, 2009; Islam 2005; Alexandri 2005; Csanádi, Csizmady és Olt 2012).

Az, hogy ez az átalakulás és státusnövekedés mennyire tekinthető tartósnak, persze kérdéses. A „szuper-dzsentrifikáció” (Lees 2003) jelensége, például bizonyos manhattani városrészek esetén, a szegények, sőt a középosztály számára is teljesen elérhetetlenné tette az adott környéket, ami ebben a kontextusban „védelmet” nyújt attól, hogy társadalmi problémák megjelenjenek, láthatóvá válnak ezeken a helyeken.

Más kontextusban viszont, a nem várt, majd várt, és később állami eszközökkel elősegített (pl.: Martinez-Monje és Vicario 2005; Lees 2008; Manzi 2010) dzsentrifikáció még nem jelent garanciát arra, hogy a városrész a magasabb státusúak biztos bástyája lesz. Az átalakuló, bizonytalan státusú környéken akár újra megjelenhetnek a korábbi társadalmi problémák, vagy éppen újak merülhetnek fel.

A kérdés tehát, hogy minden környezetben az játszódik-e le, amit a dzsentrifikációval foglalkozó neo-marxista szerzők megjósoltak, vagyis, hogy a középosztálybeliek „visszavágnak” a belvárosok elvesztéséért, és az alacsony státusúak stabilan kiszorúlnak a belvárosokból (Smith 1996). A folyamatok értelmezését megnehezítette, illetve a megindult folyamatokat (különösen a perifériális területeken) „lefagyasztotta” a 2008-as hitelválság, mely miatt az ingatlanbefektetések nagyrészt leálltak, az elkölthető állami források csökkentek, és a népesség mind nagyobb része kell szembenézzen az elszegényedés lehetőségével. Ha nem is egy újabb fordulat, de a reurbanizációs trendek átalakulása várható.

A következőkben Athén példáján mutatom be,⁹ hogy az ezredforduló előtti egyértelmű szuburbanizációs trendek illetve az azzal párhuzamos belvárosi státuscsökkenés után, a 2000-es években lassan kibontakozó dzsentrifikációs folyamatokra milyen hatással volt a válság. A város fejlődése több szempontból is atipikus, és jelentős különbségek figyelhetők meg például Budapest és Athén fejlődési útjában. Másrészt érdekes párhuzamokat is találhatunk, amikre (korábbi publikációk és készülő kéziratok alapján) a következőkben hívom fel a figyelmet. A történet főleg a paradigmaváltás szempontjából érdekes, hiszen kérdéses, hogy milyen mértékben alkalmazhatók nem nyugat-európai esetekre az angolszász környezetben kidolgozott, igen gyakran idézett, nemzetközi folyamatokat feltételező neo-marxista elméletek, és mennyiben más mechanizmusok fedezhetők fel ezekben az eltérő kontextusokban.

Váratlan fordulatok

A belvárosban megélnéül befektetések nem feltétlenül jelentenek tartós társadalmi átalakulást, vagy a folyamat nem feltétlenül olyan egyértelmű, mint a jellemzően angolszász globális városokban leírt kontextusban. Erre lehet példa Salvador de Bahia (Cifelli 2011) illetve Athén (Alexandri 2012). Az utóbbi esetben az ország krízise mellett a korábbi városfejlődési sajátosságok is hozzájárulhattak ahhoz, hogy ahelyett, hogy a szegénység teljesen kiszorult volna, az utcai nyomor és az ahhoz részben kapcsolódó bűnözés elhúzódó problémát¹⁰ és konfliktust jelent a belvárosba érkező magasabb státusú népesség számára, ami a saját középosztálybeli normáinak megfelelő biztonságot és exkluzív térhasználatot vár el a környezetében (Alexandri 2012).

Athén belvárosában egyes szerzők szerint már a 90-es évek elejétől, a 2000-es évek közepéig, végig megfigyelhető volt a státusnövekedés, a gazdasági teljesítmény növekedése és lakberek emelkedése

9 Meg kell jegyezni, hogy az athéni folyamatokat nem teljesen egységesen látják a várossal kapcsolatban megjelent tanulmányok.

10 http://online.wsj.com/article/SB10001424127887324731304578192982711429180.html?mod=googlenews_wsj; <http://blogs.wsj.com/photojournal/2013/01/09/hard-times-come-to-omonias-square/?KEYWORDS=greece+%22omoniasquare%22>

se. Az athéni dzsentrifikáció (Alexandri 2012) és a gazdaság belvárosi fejlődése az olimpia előtt és után (Gospodini 2009) azonban nem azt jelentette, hogy a legszegényebbek is teljesen kiszorultak volna a belvárosból. Mások szerint viszont, a nyugati példákhoz képest jelentős különbség, hogy az egyértelmű filtrációs illetve a szuburbanizációs trendek (Maloutas 2004, 2007) ellenére a belváros egy része megőrizte korábbi magas státusát, illetve a belváros körüli központi lakóövezetek kevert jellegüket. Ebben az értelemben, Athénban a „dzsentrifikációra alkalmas területek száma viszonylag limitált” maradt (Maloutas 2004:202), és inkább a korábban meglévő szélsőségek erősödtek föl, vagyis a homogén középosztálybeli elővárosokba magasabb státusúak költöztek, tovább emelve ezeknek a környékeknek a státusát, míg a munkásnegyedekbe kicsivel alacsonyabb státusú beköltözők érkeztek a 90-es évek elejére, nem okozva jelentős társadalmi átalakulást (Maloutas 2004). A központ környéki középosztálybeli városi területekre érkező bevándorlók a 90-es években viszont jelentős társadalmi változást jelentettek ezeken a városrészekben (Maloutas 2004). A dzsentrifikáció Athénban még a radikális nézőpontból is „jelzés értékű” vagyis az utcák és épületek szintjén észlelhető, „sporadikus”, vagyis csak kis területek érintettek, és „elszórt”, vagyis egy városrészen belül sem feltétlenül szomszédos területeket érint (Alexandri 2012:5)

A jelentős különbségek mellett azonban megfigyelhetőek hasonló jelenségek is, a kérdés csak az, hogy ezeket az adott kontextusban hogyan érdemes értelmezni (Maloutas 2012). Ezért tehát mielőtt részletesebben is bemutatnám a legutóbbi néhány év dinamikáját egy dzsentrifikációs folyamaton át eső, majd a válság miatt jelentős konfliktusokkal és társadalmi problémákkal terhelt belvárosi környék példáján (Alexandri 2012), röviden körvonalazom az athéni kontextust a 2000-es években született néhány szakkikk alapján.

Térbeli társadalmi folyamatok Athénban a második világháború után

Ahogy korábban már a dzsentrifikáció logikáját tárgyalva bemutattuk, Smith (1996) neo-marxista magyarázata szerint a dzsentrifikációhoz olyan területekre van szükség, ahol korábban befektetéshiány volt jellemző, és így a terület piaci értéke jóval alatta maradt a későbbi potenciális értékének. Tipikusan ilyenek a városban a szegregált szegény területek.

Athénban, az utóbbi 10 évben megjelent tanulmányok szerint, a szegregáció mértéke nem érte el azokat az értékeket, amiket a korábban említett amerikai nagyvárosokban mértek (Maloutas 2007), és amit az ottani szerzők a környékek hanyatlásának okaként jelöltek meg (Wilson 1987; Massey és Denton 1993). Ennek ellenére Maloutas (2007) szerint a társadalmi polarizáció igenis megfigyelhető a görög fővárosban, csupán arról van szó, hogy az ottani kontextusban máshogyan öltönek alakot a térben ezek a feszültségek, ahhoz képest, amit az általa idézett Sassen (1991) jósolt meg a globális nagyvárosok eseteit vizsgálva. Az elkülönülés mértéke (a szegregációs indexek értékei) és mintázata is más a perifériális nagyvárosban, mint a globális városokban vagy az angolszász környezetben. A fogalom ettől még használható lehet, de némi módosítással, helyi értelmezéssel. Például a városra jellemző térbeli társadalmi egyenlőségek egy sajátos válfaját mutatja be Maloutas és Karadimitriou (2001), amit ők vertikális szegregációnak neveznek. Az athéni környezetben ez azt jelenti, hogy az épületek felső emeleteit magasabb státusúak, míg a pincehelyiségeket és a földszintet szinte kizárólagosan alacsony státusú bevándorlók foglalják el. A társadalmi csoportok elkülönülése ezekben az esetekben tehát az épületeken belül figyelhető meg, ami területi elkülönülést illetve annak mintázatát mérő szegregációs indexek számára nem érzékelhető (lásd pl. Massey és Denton 1988). A társadalmi különbségek ilyen térbeli mintázata a város jelentős részén megfigyelhető, ahol a XX. század második felének várospolitikája (illetve annak hiánya) kifejtette a hatását (Maloutas és Karadimitriou 2001). Maloutas (2003) történelmi áttekintésében részletesen kifejti ezeket a folyamatokat. A klasszikus ipari városokkal ellentétben, amelyek a legnagyobb ütemű növekedést a XIX. század legvégétől a XX. század elejéig tapasztalták az ipari növekedés trendjeit követve, Athénban a második világháború után volt jellemző a korábban példátlan mértékű növekedés, és 1961-re csak „minden negyedik athéni lakos született a városban” (Maloutas 2003:98). Az eltérő történelmi korban megjelenő kiugró népességnövekedés oka éppen az volt, hogy a görög főváros növekedését nem az ipari munkahelyek számának expanziója okozta. A szerző szerint a változások oka sokkal inkább a politikai feszültségek és vidéki gazdaság válsága volt, ami jelentős elvándorlást okozott a rurális területekről egyrészt a nagyvárosba, másrészt nagyjából hasonló mértékben Nyugat-Európába. (Ezért is állítja párhuzamba a szerző ezt a folyama-

tot a harmadik világbeli városfejlődéssel a nyugati városfejlődés helyett).

Görögországban az egyetlen jelentős nagyváros Athén volt, és a robbanásszerű fejlődés a 70-es évekig tartott, amikor már a kisebb városok is megerősödtek némileg, és a 80-as években a növekedés szinte megállt. A 90-es évektől azonban, főleg a város perifériális területein a népességnövekedés tovább folytatódott.

A polgárháború vége és 70-es évek közepe között a népességnövekedés 110%-os volt, vagy 1,5 millió fő (Maloutas 2003:100), amit az állam nem tudott kezelni, mivel a forrásokat jelentős mértékben a gazdaságfejlesztésére és nem az infrastruktúra- vagy állami lakásfejlesztésre szánták. Ezért aztán a magánérintés vált az athéni városfejlődés meghatározó elemévé. A kezdeti időszakban külön álló házakat húztak fel a város nyugati felében, ahol mezőgazdasági telkeken kezdődött meg az építkezés. Később az ilyen lakhatás már csak a magasabb státusúak számára volt elérhető. A 60-as évek második felétől a 70-es évek második feléig nem egyetlen család, hanem több, gyakran ad hoc módon összeálló befektető és földtulajdonos húzott fel társasházakat, intenzíven beépítve a rendelkezésre álló telkeket (Maloutas 2003). Ez a fajta beépítési mód már a városközpont körüli területeken is megfelelő megtérüléssel kecsegtetett, miközben az ott található régi, alacsony építészeti épületállományt lecserélték. Az állam ezt az „antiparohi” (Maloutas és Karadimitriou 2001:704) rendszert adókedvezményrel is ösztönözte, és ez vált a szinte kizárólagos építési móddá a 60-as évek végétől a 70-es évek elejéig, ami a központi területeken található népesség jelentős növekedéséhez vezetett. Később azonban éppen ez az épületállomány, főleg a túlzottan sűrű beépítés, és a nem megfelelő infrastrukturális feltételek (például a megfelelő iskolák hiánya) miatt (Maloutas és Karadimitriou 2001:712; Maloutas 2004) gyorsan a filtráció helyszíné is lett, ahová inkább az alacsonyabb státusúak költöztek be, míg a magas státusúak az északi és keleti szuburbokban telepedtek le jellemzően, vagy csak a nagyobb, felsőbb emeleti lakásokat foglalták el. Az érdekesség ebben az, hogy az építkezésekhez a befektetések nem nagy intézményektől érkeztek, hanem családi megtakarításokból, és a kalákában felépített otthonokba fektetett munkaerőből. Az állam, a látszólagos passzivitás ellenére azonban jelentős szerepet játszott a folyamatokban. Egyrészt a kialakult rendszerben a nagy intézményi befektetők távol maradtak ezektől az építőipari fejlesztésektől. Másrészt az

új felparcellázott területek eredetileg mezőgazdasági telkek voltak, és maga az önerős építkezés sok esetben illegálisan történt meg, bár a területet legálisan, városi építési teleknél alacsonyabb áron vásárolták meg. A politikai szereplőknek így jelentős juttatás volt, hiszen az illegális építkezések felett szemet hunytak, de mindig az állam „kegye” kellett ahhoz is, hogy a meglévő épületeket legalizálják (Maloutas 2003:103-104). Ezek a folyamatok jelentős transzferet is jelentettek az így otthonhoz jutó családoknak.

A nyugati industrializáció során tehát az állam és a nagy cégek az ipari bérmunka egyik feltételeként gondoskodtak a lakhatás biztosításáról, míg a görög kontextusban az állam a szabályok lebegtetésével vett részt a folyamatban. A munkahelyek sem az ipari fejlődés eredményeként jöttek létre, hanem a városok növekedése révén, és mint ilyenek esetlegesek, jellemzően szolgáltatóipari és kisvállalkozások voltak. Az esetleges munkához viszont szükséges volt legalább a biztos és alacsony költségekkel fenntartható lakhatás megléte, ami a vidéki bevándorlók esetén a legtöbbször egy alacsony színvonalú, tulajdonos által lakott otthont jelentett (Maloutas 2003:106). Később azonban a lakástulajdon a szegényebb rétegek számára elérhetetlené vált, miközben az önerőből felépülő környékek a nem megfelelő infrastrukturális ellátottság, és az épületek minősége miatt stagnáló, vagy csökkenő státusú környékekké váltak, és a teljesen kontrolálatlan piaci mechanizmusok növelték a társadalmi különbségeket (Maloutas 2003:107-108).

A vertikális szegregáció tehát leginkább az „antiparohi” környékeken volt jellemző, de ez nem jelent stabil, integrált társadalmat ezekben a belvárosi negyedekben. A városközponti népesség a 60-as években jelentősen nőtt, majd a növekedés csökkenni kezdett, és az 1980-as években emelkedett (Maloutas és Karadimitriou 2001:711-712). Eközben a 80-as években a legnagyobb népességnövekedés a tágabb régió szuburbjaiban volt jellemző. A magas státusú lakók is főleg ezekre a környékekre érkeztek. A munkásnegyedek pedig viszonylagos stabilitást mutattak (Maloutas és Karadimitriou 2001:712). Ahogy már említettem, a központi negyedek népszerűtlenségének oka a túl sűrű beépítés és az ebből fakadó nagyobb környezeti terhelés, valamint az infrastruktúra, például a megfelelő iskolák hiánya volt. (Ez alól csak néhány exkluzív terület volt kivétel a belvárosban). A gyerektelen fiatalok és az idősek számára a belvárosi lakhatás még megfelelő alternatívát kínált, a családok azonban

inkább elhagyták ezeket a területeket. Sokan ezt nem engedhetik meg maguknak, például a társasházak alsó középosztálybeli lakói, akik ráadásul sokszor belvárosi munkahelyekhez kötöttek. Az olcsó, bérelhető lakhatás szinte kizárólagosan a kevésbé népszerű társasházak környéke alsó szintjeit jelenti (Maloutas és Karadmitriou 2001:714).

Ennek megfelelően a bevándorlók magas aránya jellemző a városközponti területeken, illetve azokban a külvárosokban, ahol mezőgazdasági munkát végeznek (Maloutas 2007). Elmondható, hogy a bevándorlók nagyobb aránya él a belvárosi környezetben, mint a görög lakosságé: a bevándorlók 37,3%-a él a városközpont közelében, míg a görög lakosság csak 17,8%-a (Maloutas 2007:748). Maloutas (2007) a szegregációs trendeket vizsgálva megállapította, hogy az egyértelműen magas státusú és felső középosztálybeli környékek megerősítették státusukat, ahogy a város nyugati felén lévő alacsony státusú munkásnegyedek is egyre inkább leszakadnak. A stabilan kevert városrészek, amik a nyugati munkásnegyedekbe ékelődő magasabb minőségű lakóterületek ebben a felosztásban, jó opciót jelenthetnek a középosztálybelieknek, míg a polarizáltan kevert (vertikálisan szegregált) városrészek inkább leszakadóban voltak már a kilencvenes években.

A 2000-es évek trendjei: dzsentrifikáció és anarchia

Annak ellenére, hogy Thomas Maloutas munkáiból az látszik, hogy az athéni szituáció a különböző történelmi fejlődési irányok miatt egészen eltér a nyugati példától, más szerzők megtalálták a hasonlóságokat is. Gospodini (2009) az olimpiai befektetések és regenerációs kísérletek nyomán meginduló változásokat kutatta, és Hutton (2004) modelljét alkalmazta az athéni belváros új gazdasági tevékenységeinek vizsgálatára. Alexandri (2005, 2012) pedig a kommersziális és a lakossági dzsentrifikáció trendjeit vizsgálta a belvárosban.

Mindkettőn hasonló területekre koncentráltak, többek között a Piraeus út környékére illetve a Metaxourgio nevű városrésze. Ezek a környékeken még megmaradt a régi, 19. századi, alacsonyabb beépítésű belvárosi környezet, ami megfelelt a dzsentrifikációs esztétikának, és a túlságosan sűrű beépítés problémái is másképp jelennek meg ezeken a környékeken. Az olimpia miatt pedig az esetleges rehabilitáció is megindult ezeken a városrészek

(Alexandri 2012). Gospodini (2009) megállapítása szerint a fenti két környék (és más városrészek is), az „új gazdasági tevékenységek befogadó területei” (Hutton 2004), vagyis a folyamatok még zajlanak, de a kezdetben alacsonyabb telekár és a központi fekvés megfelelő környezetet teremt ezekhez az új tevékenységekhez. A két említett környék megmaradt gyárépületei pedig különösen alkalmassá teszik ezeket a városrészeket az új típusú kulturális termelésre vagy, hogy az éjszakai gazdaság helyszínül szolgáljanak. Megállapítása szerint a Metaxourgio városrészben az éjszakai élet és az új középosztálybeli beköltözők jelentik a fontos változást. A környék kimaradt a fent vázolt városi átalakulásból („antiparohi”), mert a környéken zajló archeológiai kutatások miatt nem engedélyezték az átépítést. Eközben a forgalom és a még meglévő gyárak szennyezése miatt csökkent a terület értéke. Ráadásul a hagyományos kézműipar hanyatlása is jellemző volt itt (Gospodini 2009). Mindez azt jelentette, hogy nem érkezett jelentős befektetés a környékre, miközben a városközpont közelében elhelyezkedés magas hozammal kecsegtető vendéglátó és kereskedelmi tevékenységet is lehetővé tett. Mindez magával hozta, hogy a környék lehetséges hasznosítása és a valós piaci érték között nagy különbség alakult ki, ahogy azt Smith (1979) a bérleti érték-különbség elméleténél kifejtette.

A Piraeus út melletti „Gáz” környékre (egy volt gázgyár és környéke) (Alexandri 2005:1) is hasonló megállapításokat tesz az idézett szerző. Az állami beavatkozás (illetve a hiánya) hatásait vizsgálja ebben a városrészben, ahol nagyobb részt muszlim bevándorlók, idősek és alacsony státusúak éltek, miután az épületállomány leromlott állapotban volt, és a gyár szennyezése is problémákat okozott, sokan elhagyták otthonaikat. A kutatás idején már csak 1500 lakó volt a környéken. Várható, hogy a sok problémát és sok lakó elköltözését okozó, 1983-ban bezárt gázgyárat kulturális hasznosításra fogja felhasználni a város. 16 évvel később, 1999-ben meg is nyitott az új kulturális központ (Alexandri 2005).¹¹ Mivel ezek a várakozások és tervek ismertté váltak a 90-es években, az éjszakai ipar vállalkozói komoly befektetési lehetőségként tekintettek a városrésze (Alexandri 2005:14). A 2005-ös kutatás során a szerző arról számolt be, hogy a városnegyed a hajnalig tartó zene és mulatozás helyszíne lett. Annak ellenére, hogy a tervezési dokumentumok kevert lakóövezetként nevezik meg, ebben az értelemben

¹¹ A változások sebessége is figyelemreméltó különbség a nyugati és a perifériális példák között.

a szórakozóhelyek közül nem mindegyik nyithatott volna meg ilyen formában. Az állam azonban csakúgy, mint az önerős építkezések esetén, itt is szemet hunyt. A befektetések megemelték a környéken a bérleti díjakat és az ingatlanárakat. A bérleti díjak a folyamatok következtében több mint ötszörösére emelkedtek, miközben a lakásárak is háromszorosára nőttek 10 év alatt (Alexandri 2005:20). A tovább romló körülmények miatt sokan önként elhagyták az otthonukat, de többeknek egyszerűen nincs hová mennie. Az állami tervezés pedig csupán a környék további fizikai és közterületi rehabilitációjáról szól.

A szerző megállapítja a folyamatokról, hogy bár az állam nem hajtott végre igazán nagy értékű akciókat, azzal, hogy a tervezésben előrevetítette a fejlődési irányokat, és szemet hunyt a szabálytalanságok felett, nagyban elősegítette, hogy az éjszakai gazdaság befektessen a környékre, felújítsa a leromlott épületállományt, és az emelkedő árak vagy felvásárlás révén kiszorítsa a korábbi lakosságot (Alexandri 2005).

A görög gazdaság súlyos válsága a globális hitelpiaci krízisben jelentős hatással volt a korábban már említett belvárosi területekre Athénban. A munkanélküliségi ráta 2012 áprilisában 22%-volt és a belvárosban növekedett a bizonytalanság a nagyszámú illegális bevándorló, drogfüggő és hajléktalan miatt (Alexandri 2010:5). Alexandri (2012) a korábban már említett Metaxourgio területet vizsgálta kutatásában, ahol a válság előtt dzsentrifikáció volt megfigyelhető (a korábban már említett, jelszerű, sporadikus és szétszórt módon). A főleg adókedvezményekkel operáló állami beavatkozás és regenerációs kísérlet a középosztálybeliek várakozásait is felkeltette. A beavatkozás keretében az olimpia után például számos cigány családot telepítettek ki a környékről (Alexandri 2012:7). Az árak hamar az egekbe szöktek, a bérleti díjak a legdrágább északi elővárosokkal váltak összehasonlíthatóvá (uo. 8). 2008 után azonban körülbelül 25%-os csökkenés volt megfigyelhető, de bizonyos belvárosi környékeken akár 45% csökkenést tapasztaltak. Az ide érkező magasabb státusú lakosság pedig a válság látható jeleit első kézből kellett megtapasztalja. A környék változásának fogadtatását Alexandri (2012) interjúi alapján mutatja be. A magasabb státusú beköltözők, de a „bohém dzsentrik”¹² is arról számoltak be, hogy a bevándorlók száma jelentősen megnőtt a környéken. Az interjúalanyok megkülönböztet-

12 a dzsentrifikáció során területre érkezők, akik nem olyan magas státusúak, de ideiglenesen vonzzák őket a környékek kulturális és szórakozási lehetőségei.

tek az érdekes és érdemtelen bevándorlókat is, ez utóbbi csoport a papírok nélküli, hajléktalan vagy kvázi hajléktalan, társadalmon kívüli embereket jelenti. Az itt élő középosztálybelieket félelemmel tölti el, ami a környéken történik, és mivel elégedetlenek voltak a rendőrséggel és általában az állami beavatkozás mértékével, civil szervezetet alapítottak, és már saját őrség szervezését is fontolgatták, miközben azért lobbiztak (némi sikerrel), hogy komolyabb rendőrségi erőket mozgósítsanak a környékükön. Különösen egy új lakópark lakói aktívak ebben a tevékenységben, akik a saját közvetlen környezetükben zárt láncú kamerarendszert is üzemeltetnek. A tét igen nagy, mivel a beköltözők már befektettek a lakásvásárlásba, és most az ingatlanjuk értéke csökkenni kezdett. Emiatt abban érdekeltek, hogy a környék minősége és reputációja jelentősen javuljon a jelenlegi kaotikus állapotokhoz képest. Így az egyéni szereplők is érzik a rehabilitációs kísérletek tétjét (Alexandri 2012:16). A szerző szerint kérdés, hogy sikerrel járnak-e.

Georgia Alexandri munkáiban legfőképp a neomarxista megközelítést tette magáévá, így szerinte az athéni folyamatok annak a neoliberalis agendának részei, amely a világ más belvárosait is irányította, és a területek leromlását a neoliberalis „Achilles sarkaként” írja le (Alexandri 2012:12). Tanára, Thomas Maloutas viszont úgy gondolja, az ideológiai „bizonyítás” és a nemzetközi trendek igazolása nem írhatja felül az egyéni kontextus sajátosságait (Maloutas 2012).

Konklúziók

A fentebb bemutatott példa és Budapest részletes összehasonlítása már meghaladja e tanulmány kereteit. Itt csak néhány indokot szeretnék felhozni arra, hogy miért lehet érdemes a nyugati és más poszt-socialista országok mellett a dél-európai városok sajátosságaira is odafigyelni. Az industrializáció (Maloutas 2003) és a modernizáció nyugati példától némileg eltérő módjai, az alacsony lakossági mobilitás (Maloutas 2004:198-199), az állami korrupció és a politikai bizonytalanság (Maloutas 2003) a dél-európai és a kelet-európai periféria közös vonásai, miközben történelmi hátterük igen más. A kelet-európai példák esetén a privatizáció különböző megoldásai (Sykora 2005), a görög esetben pedig a sajátos építési mód, és a szabályok politikai érdekek mentén való alakítása

(Maloutas 2003) teremtett olyan lakáspiaci és mobilitási folyamatokat, amelyek eltértek a nyugati példaktól, és azokhoz kapcsolódó magyarázatok kiegészítésre szorulnak. A hazai és athéni térbeni folyamatok hasonlóságai közül kiemelhető a főleg szuburbánus elitzsegregáció mellett megmaradó kevert belvárosi környékek, illetve a lassú és korlátozott mértékű dzsentrifkáció. Ráadásul a belvárosi beruházásokban a középosztálybeli lakónegyedek helyett a kommersziális dzsentrifkáció alakult ki, olyan mértékben, hogy az a lakosságot is kiszorította (Islam 2005; Alexandri 2005). Az utóbbi folyamat első jelei már megfigyelhetők a Belső-Erzsébetvárosban, ahol a jelenség a válság kitörése után vált igazán látványossá (Csanádi, Csizmadya és Olt, 2013). A viszonylag távoli párhuzamok illusztrálhatják, hogy globális, rendszerszintű magyarázatok mellett érdemes a helyi sajátosságokat is figyelembe venni. Az athéni kontextus ismertetése tehát azt is szolgálta, hogy a témában uralkodó angolszász neomarxista tudományos gyakorlat egyik kritikáját (Maloutas 2012) bemutassam.

Maloutas (2012) szerint a dzsentrifkáció fogalmának folyamatos kitágítása jó példa arra, hogy a nemzetközi tudományos fősodorba tartozás vágya, vagy az ideológiai motiváció miatt, de a kutatás nem veszi figyelembe a különböző kontextuális különbségeket, nem koncentrálna eléggé azokra a folyamatokra, amik az adott, egyedi helyzet fontos vonásai lehetnek, és az aktuális társadalmi problémák és mechanizmusok mélyebb megértéséhez szükségesek. Másképpen: fontosabbá válnak a hasonlóságok és a végeredmények, mint maguk a folyamatok (Maloutas 2012:39).

Ilyen anomáliaként említi meg például Lees (2008) erős kritikáját a szegénység lazítását és az osztályszegregáció csökkentését célzó városi beavatkozásokkal kapcsolatban. Ez a vita már a 80-as évek végén, az amerikai gettókkal kapcsolatos tudományos irodalomban kibontakozott (Wilson 1987; Massey és Denton 1993; illetve Peterson 1991), és az újabb kutatások is azt mutatják, hogy a szegény környékek lakói csak akkor – és még akkor is csak korlátozottan – profitálnak a jobb módúak környékre költözéséből, és a környék státusának emelkedéséből, ha ők is az átalakuló területeken maradhatnak (Freeman 2006). Ha a szegények számára elérhetetlenné válik a belvárosi lakhatás egyes környékeken, az hatással lesz az életminőségükre és a munkalehetőségeikre, mivel ez utóbbi számukra a gyakran a belvárosi, alacsonyan fizetett szolgáltató szektorbeli állásokban merül ki. Ráadásul a szegé-

nyek eltűnése egy adott környékről esetleg csak a problémák térbeli áthelyeződését jelenti.¹³

Másrészt úgy tűnik, a privát tőke bevonása nélkül az állami szereplők sok esetben nem képesek a befektetésihiány és a leromló épületállomány miatti városi problémákat orvosolni. Maloutas (2012) is azt veti föl, hogy vajon a városi regeneráció minden formája ugyanazokkal a negatív hatásokkal jár-e, és minden ilyen kísérletet csak a szegények elleni akcióként és a neoliberális agenda megnyilvánulásaként érdemes-e értelmezni, vagy megvan a politikai lehetősége az inkluzívabb akcióknak is? Ez igen fontos kérdés lehet az eltérő helyzetű és állapotú városok stratégiájában és fejlesztési elképzeléseiben (Porter és Shaw 2009).

A fentiek miatt a szerző a kulturális és kontextuális különbségek alaposabb figyelembevételét javasolja. Talán érdemes ezt összevetni Ribera-Fumaz (2009) gondolatmenetével, aki nem tartja lehetetlennek a politikai-gazdaságtani és a kulturális megközelítések szintetizálását, mivel a tisztán városi politikai gazdaságtani megközelítés nem képes kezelni az egyedi és partikuláris folyamatokat. Erre a kísérletre lehet példa szerinte a már korábban említett városok kulturális potenciálját központi szerephez helyező irodalom (Zukin 1995; Hall 1998; Scott 2000).

Mindez persze nem azt jelenti, hogy a térbeni társadalmi egyenlőtlenségek és általában a társadalmi egyenlőtlenség kérdése háttérbe kellene szoruljon. De a neoliberális politikák és a tőke globális logikája mellett talán más tényezőket is érdemes figyelembe venni, hogy megértsük a helyi mechanizmusokat.

A városokkal kapcsolatos általános „törvényszerűségek” egyrészt időben változnak, mint ahogy a 80-as évek paradigmaváltása mutatja, másrészt a történelmi háttér és az aktuális gazdasági helyzet is jelentős hatással lehet ezekre a folyamatokra. A természettudományos törvényekhez hasonló merev szabályok ezekre a társadalmi jelenségekre csak korlátozottan alkalmazhatóak. Másrészt azonban túl sok a hasonlóság ahhoz, hogy kizárólag a helyi kulturális és történelmi magyarázatokra hagyatkozzunk. Például a kereslet és a kínálat logikája, az infrastruktúra igénye, vagy az épített környezet amor-

13 Ezzel kapcsolatban eddig igen kevés tanulmány jelent meg. Bolt és van Kempen (2010) hollandiai kutatásai arra az eredményre jutottak, hogy az elköltöző szegények nem koncentráltak újra egy másik helyen, de a szegény környékekről eleve azok tudtak jobb eséllyel elköltözni, akiknek volt valamilyen munkája.

tizációja (lásd például Harvey 1978:82), bármilyen módosító tényezők is kerüljenek a képbe, sok hasonló vonást is okoznak ezekben a folyamatokban.

A fenti konfliktusok ellenére a városok stabil tényezői az emberi társadalmaknak, és minden társadalmi változás ellenére sem csökkent a jelentőségük. Válság idején azonban különösen fontos lenne a helyi mechanizmusok minél pontosabb megértése, hogy a politikai akarat és a tervezés ne felerősítse a társadalmi feszültségeket, hanem kezelje azokat.

Absztrakt

A városok átalakulásának trendjeit a kérdéssel foglalkozó tudósok olyan nagy társadalmi folyamatokhoz kötötték, mint az industrializáció különböző szintjei, a technikai fejlődés, illetve ennek köszönhetően a társadalmi kapcsolatok átalakulása. A 80-as évek elejétől paradigmaváltás figyelhető meg azzal kapcsolatban, hogy a városszerkezet és a népesség átalakulása valóban egy lineáris fejlődési folyamatot követ-e, ahogy a technikai és ipari fejlődés azt diktálja. A korábbi belvárosi gettók státusnövekedése, az új termelő tevékenységek megjelenése a belvárosban és az alacsony státusúak kiszorulása a városközpontból, (vagyis egyszerűen fogalmazva a dzsentifikáció) a társadalmi differenciálódás változásaira is utalt. Az utóbbi 35-40 év dzsentifikációval kapcsolatos kutatásaiban viszont egy újabb fordulatot jelenthet az amerikai és európai gazdasági krízis, és annak hatása az emelkedő státusú területekre.

A tanulmány ehhez a diskurzushoz kapcsolódóan egyrészt arra koncentrál, hogyan váltotta fel a dezurbanizáció illetve a helyek „lényegtelenségének” narratíváját a „városi reneszánsz”, másrészt azokra a legújabb, gazdasági válság utáni trendekre, amik az emelkedő státusú környékeken tapasztalható változások tartósságát vagy irányait kérdőjelezzik meg, mindezt Athén példájával illusztrálva. Végül a konklúzióban az általános elméletek, a globális trendek és a helyi kontextusok összefüggéseit villantja fel. Mindez hozzájárulhat a lokális társadalmi problémák és válságjelenségek konkrét mechanizmusainak jobb megértéséhez.

Abstract

Scholars connected trends of urban transformations to larger social processes like different levels

of industrialisation, technical development and as a consequence changes of social relations. Since the early 80s we can see a shift in paradigms about the transformation of urban structure and population, and the linear development trajectory dictated by industrial and technical evolution is questioned. The increasing status of inner cities, new ways of production in the inner cities, and the exclusion of the poor from the urban core (or put it simply: gentrification) refers on the changes in social differentiation. On the other hand the economic crisis in America and Europe and its effects on the increasing status urban areas can be a new turn in the gentrification research of the last 35-40 years.

This paper concentrates on the shift from the narrative of deurbanisation and „unimportance” of space to the narrative of „urban renaissance” and the latest post crisis trends, that question the direction and durability of inner city transformations to a higher status. All this is illustrated on the example of Athens. In the conclusions the paper discusses briefly the problems of general theories and the relations between global phenomena and local context. This could be a contribution to a better understanding of the mechanisms behind local social problems and symptoms of the crisis.

Felhasznált irodalom

- Alexandri, G. 2005 *The Gas District Gentrification Story*, Unpublished MSc Thesis, School of City and Regional Planning, Cardiff University. <http://www-sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa06/papers/356.pdf>
- Alexandri, G. 2012 *Read between the lines; gentrification tendencies and issues of urban fear in the midst of Athens' crisis* (manuscript) ESA Summer School 2012 Lisbon.
- Atkinson, R. – Bridge G. eds. 2005 *Gentrification in a Global Context. The new urban colonialism*, Routledge London and New York.
- Bolt, G. – van Kempen, R. 2010 *Dispersal Patterns of Households who are Forced to Move: Desegregation by Demolition: A Case Study of Dutch Cities. Housing Studies*, Vol 25/2.
- Bridge, G. 2001 Bourdieu, rational action theory and the time-space strategy of gentrification. *Transactions of the institutions of the British Geographers* 26(2):205-16.

- Buzar, S. – Ogden, P. – Hall, R. – Haase, A. – Kabisch, S. – Steinführer, A. 2007 Splintering Urban Populations: Emergent Landscapes of Reurbanisation in Four European Cities. *Urban Studies*, 44:651-577.
- Castells, M. 1996 *The Rise of the Network Society*. Blackwell Publishers, London.
- Cifelli, G. 2011 *Uso turístico e exclusão sócioespacial nos centros históricos das cidades brasileiras con sagradas como Patrimônios da Humanidade*. Manuscript, SICYUrb 2011 Lisbon, <http://conferencias.cies.iscte.pt/index.php/icymb/sicyurb/paper/viewFile/380/118>
- Csanádi G. – Csizmady A. – Olt G. 2013 *Átváltozóban*. Sík Kiadó, Budapest.
- Csanádi G. – Csizmady A. – Kőszeghy L. – Tomay K. 2007 A városrehabilitáció társadalmi hatásai Budapesten. In Enyedi György szerk. *A történelmi városközpontok átalakulásának hatásai*. MTA Társadalomkutató Központ.
- Csanádi G. – Csizmady A. – Kőszeghy L. – Tomay K. 2009 *Társadalom, Tér, Szerkezet*. Eötvös Loránd Tudomány Egyetem, Városi és Regionális Kutatások Központja, Budapest.
- Csanádi G. – Csizmady A. – Kocsis J. B. – Kőszeghy L. – Tomay K. 2010 *Város-Tervező-Társadalom*. Sík Kiadó, Budapest.
- Enyedi Gy. 1988 *A városnövekedés szakaszai*. Akadémia Könyvkiadó, Budapest.
- Europe: A Study of Growth and Decline*. Pergamon Press, Oxford.
- Florida, R. 2002 *The Rise of the Creative Class: And How It's Transforming Work, Leisure, Community and Everyday Life*. Basic Books.
- Freeman, L. 200 *There Goes the 'Hood: views of gentrification from the ground up*. Temple University Press, Philadelphia.
- Gospidni, A. 2009 Post-industrial Trajectories of Mediterranean European Cities: The Case of Post-Olympics Athens. *Urban Studies*, vol. 46(5&6):1157-1186.
- Gödri I. – Spéder Zs. 2009 *Demográfiai portré*. NKI KSH.
- Graham, S. – Marvin, S. 2001 *Splintering urbanism. Networked infrastructures*, Routledge, London.
- Hall, P. G. – Hay, D. 1980 *Growth Centres in the European Urban System*. University of California Press, Berkeley, California.
- Hamnett, C. 1991 The blind man and the elephant: the explanation of gentrification. *Transactions of the institutions of the British Geographers*. The Royal Geographic Society, New Series, Vol. 16, No. 2:173-189.
- Hamnett, C. 2003 *Unequal City: London in the Global Arena*. Routledge, London.
- Hutton, T. A. 2004 The New Economy of the inner city. *Cities*, Vol. 21, No. 2:89-108.
- Islam, T. 2005 Outside the core Gentrification in Istanbul. In Atkinson, R. – Bridge G. ed. *Gentrification in a global context: The new urban colonialism*. London, Routledge, 123-138.
- Lees, L. 2008 Gentrification and social mixing: towards an inclusive urban renaissance? *Urban Studies*, 45(12):2449-2470.
- Lees, L. 2003 Super-gentrification: the case of Brooklyn Heights, New York City. *Urban Studies*, 40 (12):2487-510.
- Ley, D. 1996 *The New Middle Class and the Remaking of the Central City*. Oxford University Press, Oxford.
- Maloutas, T. 2003 The Self promoted housing of post war Athens. Discussion Paper Series, (9)6:95-110. University of Thessaly.
- Maloutas, T. 2004 Segregation and residential mobility: spatially entrapped social mobility and its impact on segregation in Athens. *European Urban and Regional Studies*, 11(3):195-211.
- Maloutas, T. 2007 Segregation, social polarization and immigration in Athens during the 1990s: theoretical expectations and contextual difference. *International Journal of Urban and Regional Research*, 31(4):733-758.
- Maloutas, T. – Karadimitriou N. 2001 Vertical social differentiation in Athens: alternative or complement to urban segregation? *International Journal of Urban and Regional Research*, 25(4):699-716.
- Maloutas, T. 2012 Contextual Diversity in Gentrification Research. *Critical Sociology*, 38(1):33-48.
- Manzi, T. 2010 Creating Sustainable Neighbourhoods? The Development and Management of Mixed-Income Communities. In Manzi, T. – Lucas, K. – Jones, T. L. – Allen, J. eds. *Social Sustainability in Urban Areas, Communities, Connectivity and the Urban Fabric*. Earthscan, London.

- Manzi, T. – Lucas, K. – Jones, T. L. – Allen, J. eds. 2010 *Social Sustainability in Urban Areas, Communities, Connectivity and the Urban Fabric*. Earthscan, London.
- Martinez-Monje, M. – Vicario, L. 2005 Another „Guggenheim effect”? – Central city projects and gentrification in Bilbao. In Atkinson, R. – Bridge G. eds. *Gentrification in a Global Context. The new urban colonialism*. Routledge, London and New York.
- Massey, D. S. – Denton, N. A. 1993 *American Apartheid: Segregation and the Making of the Underclass*. Harvard University Press, Cambridge.
- McCarthy, J. 1997 Revitalisation of the core city: the case of Detroit, *Cities*, 14(1)1-11.
- Nelson, S. 2010 Residential Intensification, Family Housing and Educational Provision, In Manzi, T. – Lucas, K. – Jones, T. L. – Allen, J. eds. *Social Sustainability in Urban Areas, Communities, Connectivity and the Urban Fabric*. Earthscan, London.
- Peck, J. 2005 Struggling with the Creative Class. *International Journal of Urban and Regional Research*, vol. 29. 4.
- Peterson, P. E. 1991 Urban Underclass and the Poverty Paradox. *Political Science Quarterly*, 106/4:617-637.
- Pratt, A. C. 2009 Urban regeneration: From the Arts 'Feel Good' Factor to the Cultural Economy: A Case Study of Hoxton, London. *Urban Studies*, 46; 1041.
- Porter L – Shaw K. eds. 2009 *Whose Urban Renaissance? An International Comparison of Urban Regeneration Strategies*. London, Routledge.
- Quinn, M. L. 2004 *Assumptions and Limitations of the Census Bureau Methodology Ranking Racial and Ethnic Residential Segregation in Cities and Metro Areas*. University of Wisconsin-Milwaukee.
- Ribera-Fumaz, R. 2009 From urban political economy to cultural political economy: rethinking culture and economy in and beyond the urban. *Progress in Human Geography*, 33(4): 447-465.
- Roberts, M. – Turner, Ch. – Greenfield, S. – Osborn, G. 2006 A Continental Ambience? Lessons in Managing Alcohol-related Evening and Night-time Entertainment from Four European Capitals. *Urban Studies*, Vol. 43.7, 1105-1125.
- Roberts, M. 2009 Planning, urban design and the night-time city: Still at the margins? *Criminology and Criminal Justice*, 9:487-507.
- Sassen, S. 1991 *The global city: New York, London, Tokyo*. J. Princeton, Princeton.
- Sassen, S. 2000 *Cities in a world economy*. Pine Forge Press, Thousand Oaks.
- Scott, A. J. 2000 *The Cultural Economy of Cities*. Sage, London.
- Scott, A. J. 2006 Creative cities: Conceptual issues and policy questions. *Journal of Urban Affairs*, 28/1:1-17.
- Seo, J-K. 2002 Re-Urbanisation in regenerated areas of Manchester and Glasgow – New residents and the problem of sustainability. *Cities*, 19(2):113-121.
- Smith, N. 1979 A theory of gentrification: a back to the city movement by capital not people. *Journal of American Planning Association*, 45:538-48.
- Smith, N. 1996 *The New Urban Frontier: Gentrification and the Revanchist City technological mobilities and the urban condition*. Routledge, London – New York University Press.
- Sykora, L. 2005 Gentrification in post-communist cities, In Atkinson, R. – Bridge G. ed. *Gentrification in a Global Context. The new urban colonialism*. Routledge, London and New York.
- van den Berg, L. – Drewett, R. – Klaasen, L. H. – Rossi, A. – Vijverberg, C. H. T. 1982 *Urban Europe: A Study of Growth and Decline*. Vol. 1. Pergamon Press, Oxford. <http://www.jstor.org/discover/10.2307/2562759?uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21104280905243>
- Wacquant, L. 2008 *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Malden, MA, Polity Press.
- Wilson, J. W. 1987 *The Truly Disadvantaged the inner city*. University of Chicago, Chicago.
- Zukin, S. 1995 *The Culture of Cities*. Blackwell, Malden, MA.